

дальність в договірних трудових відносинах має відігравати особливу забезпечувальну роль, згідно з якою відповідальність повинна встановлюватись із дотриманням основних принципів договірних відносин, а також з урахуванням необхідності гарантувати працівникові дотримання мінімальних стандартів у галузі праці.

¹ Гетьманцева Н. Д. Особливості правового регулювання праці в нових умовах господарювання // Актуальні проблеми трудового права в сучасних умовах ринкової економіки: Матеріали наук.-практ. конференції (м. Сімферополь, 19–20 травня 2003 р.) / За ред. В. С. Венедиктова. – Х.: Національний університет внутрішніх справ, 2003. – С. 107.

² Сербин Р. А. Правова культура – важливий фактор розбудови правової держави. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. – К., 2003. – 185 с. – С. 65.

³ Там само. – С. 90.

⁴ Малько А. В. Популізм и право // Правоведение. – 1994. – № 3. – С. 10.

⁵ Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. энцикл., 1993. – 840 с. – С. 459.

⁶ Муздыбаев К. Психология ответственности / К. Муздыбаев. – Л.: Наука, 1983. – 240 с. – С. 5–9.

⁷ Философский словарь / Под ред. И. Т. Фролова. – 5-е изд. – М.: Политиздат, 1987. – 590 с. – С. 346.

⁸ Энциклопедический социологический словарь / Общая ред. акад. РАН Г. В. Осипова. – Российская Акад. наук. Ин-т социально-политических исследований, 1995. – 940 с. – С. 504.

⁹ Премашкова Н. А. Об ответственности как системном качестве личности студента // Студент на пороге XXI века / Н. А. Премашкова: моногр. / [отв. ред. Н. И. Рейнвальд]. – М.: Изд-во УДН, 1990. – 152 с. – С. 43.

¹⁰ Чухвичев Д. В. Убеждение как форма государственного обеспечения нормы права // Правоведение. – 1996. – № 2. – С. 94.

¹¹ Лежнева Т. М. Поняття санкцій трудового права // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. – 2009. – № 3. – С. 142.

Резюме

У статті висвітлено роль та значення відповідальності для забезпечення ефективності правового регулювання договірних трудових відносин у нових умовах ринкової економіки, де працівник та роботодавець однаково потребують захисту з боку держави. Обґрунтовується, що методи правового регулювання, у тому числі й відповідальність як один зі складових елементів правового регулювання, мають якісно змінитися.

Ключові слова: відповідальність, моральна відповідальність, регулювання договірних трудових відносин, риси юридичної відповідальності, забезпечувальна роль відповідальності.

Резюме

В статье рассматривается роль и значение ответственности для обеспечения эффективности правового регулирования договорных трудовых отношений в новых условиях рыночной экономики, где работник и работодатель одинаково нуждаются в защите со стороны государства. Обосновывается, что методы правового регулирования, в том числе и ответственность как одна из составляющих элементов правового регулирования, должны качественно измениться.

Ключевые слова: ответственность, моральная ответственность, регулирование договорных трудовых отношений, черты юридической ответственности, обеспечительная роль ответственности.

Summary

The role and meaning of responsibility for providing effectiveness of contractual labor relations legal regulation in new conditions of market economy, where are in equal need of state defense. The article concerns the backgrounds the methods of legal regulation of the mentioned sphere, including the responsibility as one the major element of the law regulation.

Key words: responsibility, moral responsibility, regulation of contractual labor relations, features of legal responsibility, providing role of responsibility.

Отримано 12.12.2011

І. С. ПОХИЛЕНКО

Ірина Сергіївна Похиленко, кандидат юридичних наук, доцент Київського університету права НАН України

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ СУДОВОГО ЗБОРУ В ГОСПОДАРЬСЬКОМУ ПРОЦЕСІ

Останнім часом все більше уваги фахівців привертає такий правовий інститут як судові витрати, складовою якого є судовий збір.

Хоча частково ці питання і висвітлювались у працях В. С. Щербини, В. Е. Беяневича, Д. М. Притики, В. Д. Чернадчука, В. В. Сухоноса, В. П. Нагребельного, О. І. Харитонової, І. А. Балюк, В. О. Вишневецької, проте, у контексті прийняття нового Закону України «Про судовий збір» вони набувають нового значення.

Метою дослідження є аналіз вітчизняного та зарубіжного законодавства у цій сфері, дослідження наукових підходів, на підставі чого сформулювати свої пропозиції по вдосконаленню положень господарсько-процесуального законодавства України.

Розглянемо становлення та розвиток судового збору. Так, до прийняття 8 липня 2011 р. Закону України «Про судовий збір» (реєстр. № 7530), поданий народними депутатами України Ю. Р. Мірошниченком, В. П. Пилипенком, В. В. Писаренком, який набув чинності 1 листопада 2011 р. законодавець оперував терміном «державне мито».

У науковій літературі¹ становлення та розвиток державного мита умовно поділяють на декілька періодів: перший період бере початок з часу утворення державності у давніх слов'янських племен і появи в них зачатків податкової системи та триває до XVI ст., коли сформувалася центральна самодержавна влада; другий – від XVII ст. і до 1917 р.; третій – з моменту встановлення соціалістичної влади і до розпаду СРСР у 1991 р.

Для першого періоду характерна поява шлюбного мита, як плати у державну адміністрацію за право проведення весілля, спадкові та кріпосні мита як засіб поповнення державної скарбниці. У другому періоді значних змін зазнало кріпосне мито, ставка якого стала відсотковою, і стягувалося воно разом з гербовим та канцелярським митом при платних переходах майна. Судові мита стали надходити до державної скарбниці, тобто отримали значення державних доходів, що привело до зменшення зловживань з боку службовців суду. З прийняттям у 1864 р. «Зведення статутів про мита» відбулося об'єднання указів, що регламентували стягнення мита зі спадщини, мита з безоплатного відчуження майна, канцелярські актові мита, судові мита, мита з привілеїв на нові винаходи в мистецтві, мануфактурах і ремеслах, на введення винаходів, а також за наявність фабричних малюнків і моделей, паспортні мита та ін. Третьому періоду властиве скасування, знову відтворення, зміна та розширення, так судові мита не стягувалися у кримінальному процесі, а залишилися лише в арбітражному та цивільному. Основні та додаткові елементи правового механізму цього виду мита сформувалися досить чітко, у той час ставка закріплювалася як у твердій сумі, так і у відсотках, що ставило учасників процесу в нерівне становище. У цьому ж періоді, після загального скасування, відтворили своє існування канцелярське, нотаріальне та консульське мита, що суттєво змінилися. Але найбільших змін зазнали спадкові мита та мита з дарувань. Вони одержали назву податку, їх ставка розраховувалася відповідно до того, за яким розкладом громадяни сплачували прибутковий податок. У той же час, вперше з'являється поняття «державне мито», що об'єднує розрізнені види мита і деякі податки. Постанова Ради Народних Комісарів СРСР «Про державне мито» (1942 р.) відмінила нормативні акти, що регламентували стягнення митних платежів та іноді суперечили один одному, визначивши об'єкти, платників, ставки, пільги й інші елементи правового механізму державного мита як обов'язкового платежу.

Раніше, до прийняття Закону України «Про судовий збір», правовому регулюванню державного мита в господарському процесі були присвячені ст.ст. 45–47 Господарського процесуального кодексу України (далі – ГПК), та окремі положення Декрету Кабінету Міністрів України від 21.01.1993 р. № 7-93 «Про державне мито», які на сьогоднішній день втратили чинність.

Легальне визначення судового збору міститься у ст.1 Закону України «Про судовий збір», відповідно до якої, судовий збір – це збір, що справляється на всій території України за подання заяв, скарг до суду, а також за видачу судами документів, та включається до складу судових витрат. Хоча, визначення закріплене в Законі і заслуговує на підтримку, проте слід відмітити, також його недоліки, зокрема, некоректність, яка знаходить прояв, по-перше, у тавтології, коли судовий збір визначають як збір, більш вдалим, на наш погляд, був би вислів «обов'язковий платіж до відповідного бюджету», по-друге, аналізуючи визначення можна дійти висновку, що судовий збір може бути сплачений лише на території України, у той час як платниками судового збору можуть бути іноземці, особи без громадянства, іноземні юридичні особи, отже, такий платіж може бути здійснено і з території іноземної держави.

Вивчаючи зарубіжний досвід у цій сфері, слід згадати законодавство Російської Федерації, відповідно до якого державне мито – це збір, що стягується з осіб (організацій, фізичних осіб) при їх зверненні в державні органи, органи місцевої самоврядуності, інші органи та (або) посадових осіб, які уповноважені відповідно до законодавчих актів РФ, законодавчих актів суб'єктів РФ і нормативних правових актів органів місцевої самоврядуності, за здійсненням відносно цих осіб юридично значимих дій, за винятком дій, що здійснюються консульськими установами (ст. 333.16 Податкового кодексу Російської Федерації). Отже, як видно з визначення, законодавець РФ оперує терміном державне мито, яке активно вживалось і у вітчизняному законодавстві до прийняття Закону України «Про судовий збір».

Досліджуючи це питання в науковій літературі, привертає увагу позиція В. О. Вишневецької, яка доводить необхідність перейменування державного мита на державний збір та дає авторське визначення поняття державного збору як встановленого законодавством платежу (грошової суми), що сплачується у випадку звернення до державних та інших компетентних органів за здійснення ними дій, які мають юридичне значення, на користь зацікавлених осіб. Вважаємо таке визначення неповним, оскільки в ньому не вказана форма такого звернення та лишається поза увагою той факт, що судовий збір може бути стягнуто в примусовому порядку, наприклад, судовий збір, від сплати якого позивач у встановленому порядку звільнений, стя-

гується з відповідача в дохід бюджету пропорційно розміру задоволених вимог, якщо відповідач не звільнений від сплати судового збору.

Враховуючи викладене, можна дати наступне авторське визначення *судового збору в господарському процесі* як обов'язкового платежу, що справляється чи стягується в дохід державного бюджету України з юридичних осіб, громадян, які здійснюють підприємницьку діяльність без створення юридичної особи і в установленому порядку набули статусу суб'єкта підприємницької діяльності, фізичних осіб при їх зверненні до господарського суду у формі заяви та/або скарги, внаслідок чого відбувається здійснення юридично значимих дій для учасників такого звернення та інших зацікавлених осіб, а також за видачу судами відповідних документів, та включається до складу судових витрат.

Аналізуючи ставки судового збору та їх розмір, слід звернути увагу на положення ст. 4 Закону України «Про судовий збір», відповідно до якої судовий збір справляється у відповідному розмірі від мінімальної заробітної плати у місячному розмірі, встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі. Проте, такий підхід суперечить законам про Державний бюджет на кожен рік, оскільки розмір мінімальної заробітної плати змінюється протягом року, так відповідно до ст. 22 Закону України «Про Державний бюджет України на 2011 рік» встановлена мінімальна заробітна плата у місячному розмірі – з 1 січня – 941 гривня, з 1 квітня – 960 гривень, з 1 жовтня – 985 гривень, з 1 грудня – 1004 гривні. Такі розбіжності у правовому регулюванні можуть призвести до неоднакового і неправильного застосування законодавства про судовий збір, передбачаючи таку можливість Вищий господарський суд звертає на це увагу, викладену в інформаційному листі від 25.08.2011 № 01-061175/2011 «Щодо судового збору».

Враховуючи викладене, доцільно було б викласти ст. 4 в іншій редакції, замінивши слова «встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду» на слова «встановленої на момент подачі відповідної заяви або скарги до суду».

Крім того, нині продовжують діяти у відповідній редакції положення Декрету Кабінету Міністрів України «Про державне мито», в якому державне мито встановлюється у відсотках від розміру неоподаткованого мінімуму доходів громадян (17 гривень), у той час як ставки судового збору встановлені Законом у відсотках від розміру мінімальної заробітної плати, тому доцільно було б уніфікувати положення відповідних актів, встановивши єдиний критерій обрахунку – мінімальну заробітну плату чи неоподаткований мінімум доходів громадян.

Говорячи про ставки судового збору, викладені в ч. 2 ст. 4 Закону, слід звернути увагу на відмінність, закладену в запропонованих ставках судового збору залежно від спеціалізації судів. Наприклад, при поданні позовної заяви майнового характеру в цивільному процесі – 1 відсоток ціни позову, але не менше 0,2 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 3 розмірів мінімальної заробітної плати, в господарському процесі – 2 відсотки ціни позову, але не менше 1,5 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 60 розмірів мінімальних заробітних плат, в адміністративному процесі – 1 відсоток розміру майнових вимог, але не менше 0,1 розміру мінімальної заробітної плати та не більше 2 розмірів мінімальних заробітних плат. Хоча сплата судового збору при зверненні до господарського суду в більших розмірах порівняно з цивільним та адміністративним судочинством визначається з метою стимулювання суб'єктів господарювання до дотримання договірної дисципліни, проте такий підхід суперечить конституційному принципу рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, який закріплено в ст. 129 Конституції України та принципу єдності судової системи, закріпленому в ч. 4 ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус судів» та може призвести до порушення крихкого балансу при розмежуванні юрисдикцій між загальними та спеціалізованими судами.

Розмірковуючи над ставками судового збору в господарському процесі, варто звернути увагу на той факт, що раніше в Декреті України «Про державне мито» із апеляційних і касаційних скарг на рішення та постанови, а також заяв про перегляд їх за нововиявленими обставинами справлялось – 50 відсотків ставки, що підлягає сплаті у разі подання заяви, для розгляду спору в першій інстанції, а із спорів майнового характеру – 50 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми, у той час, як на сьогоднішній день Законом України «Про судовий збір» передбачені інші розміри, зокрема, при поданні касаційної скарги та заяви до Верховного суду України – це 70 відсотків ставки, що підлягає сплаті при поданні до суду позовної заяви, а в разі подання позовної заяви майнового характеру – 50 відсотків ставки, обчисленої виходячи з оспорюваної суми. На нашу думку, така позиція законодавця стосовно збільшення розміру ставок не є виправданою, оскільки протиставляє апеляційну інстанцію касаційній та Верховному суду України. Цікавою з цього приводу є позиції законодавця РФ, який у ст. 333.21 Податкового кодексу РФ встановлює ставки державного мита по справам, що розглядаються в арбітражних судах. Так, при поданні апеляційної скарги та (або) касаційної, наглядової скарги на рішення та (або) постанови арбітражного суду, а також на ухвалу суду про припинення провадження у справі, про залишення позовної заяви без розгляду, про видачу виконавчих листів на примусового виконання рішень третейського суду, про відмову у видачі виконавчих листів – 50 відсотків розміру державного мита, що належить сплатити при подачі позовної заяви немайнового характеру. Отже, як видно із змісту статті, законодавець РФ не надає переваг жодній з інстанцій визначаючи однаково розмір ставки для апеляційної та касаційної інстанцій.

Розвиток юридичної думки щодо розуміння поняття судового збору (державного мита), його сутності та значення в судових процесах, призвів до появи наукових класифікацій. На думку М. Л. Шелухіна та О. М. Зубатенко², державне мито поділяється на просте, що стягується в твердій сумі та пропорційне – мито,

сума якого обчислюється у процентному співвідношенні до суми, що оспорується. Аналогічної позиції дотримувався і Н. А. Абрамов³. Проте, така класифікація є неповною, оскільки можна ще виділити змішану – тобто поєднання твердої грошової суми і відсотків від якоїсь суми.

В. О. Вишневецька⁴ виділяє наступні види державного мита: 1) відповідно до платників: загальне (сплачується усіма платниками у разі виникнення потреби звернутися до офіційних органів) і спеціальне (сплачується окремими категоріями платників, для яких передбачені спеціальні ставки); 2) згідно з об'єктами: за прийняття документів від громадян; за видачу документів громадянам; за здійснення дій в інтересах громадян; за надання дозволу на здійснення визначених операцій; 3) відповідно до ставок: відсоткове (ставки визначаються у відсотках залежно від вартості відповідної суми), тверде (ставки закріплюються у встановлених грошових сумах: а) абсолютне – зафіксоване в чітко визначених грошових сумах; б) пропорційне – встановлене в сумах, що розраховуються у відповідних частинах до офіційно встановлених величин; в) змішане – встановлене у визначених межах; 4) відповідно до способів сплати: готівкове (сплачується готівкою), маркове (сплачується шляхом купівлі митних марок), безготівкове (сплачується шляхом безготівкового розрахунку через кредитні установи); 5) згідно з методами сплати: державне мито, що сплачується в національній валюті та таке, що сплачується в іноземній валюті; б) відповідно до бюджету надходження: загальнодержавне (надходить до Державного бюджету); місцеве (надходить до місцевих бюджетів). Оскільки всі елементи правового механізму державного мита пов'язані з його об'єктом, то, на думку автора, основною доцільно вважати класифікацію відповідно до від цього елементу.

Вищезгадана класифікація, на нашу думку, є найбільш повною, проте враховуючи зміни, що відбулись у чинному законодавстві, та особливості провадження справ в господарських судах, вважаємо за необхідне запропонувати власну класифікацію судового збору.

Залежно від характеру осіб, що звертаються до господарського суду із заявами, скаргами: 1) осіб, що сплачують судовий збір; 2) осіб, що звільнені від його сплати: а) звільнені відповідно до закону (стаття 5 Закону України «Про судовий збір»); б) звільнені за ухвалою суду (стаття 8 України «Про судовий збір»).

Залежно від політико-правової приналежності осіб, що сплачують судовий збір, до певної держави: 1) громадян України, 2) іноземців, 3) осіб без громадянства, 4) підприємства, установи, організації, інші юридичні особи (у тому числі іноземні) та 5) фізичних осіб – підприємців, які звертаються до суду.

Залежно від об'єкту справляння судового збору: 1) за подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством; 2) за подання до суду апеляційної і касаційної скарг на судові рішення; 3) заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами; 4) заяви про скасування рішення третейського суду; 5) заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду; 6) заяви про перегляд судових рішень Верховним Судом України; 7) за видачу судами документів.

Залежно від характеру закріпленої ставки судового збору: 1) простий, що стягується в твердій сумі, 2) відсотковий – ставки визначаються у відсотках залежно від розміру оспоруваної суми; 3) пропорційний – судовий збір, сума якого обчислюється пропорційно встановленому базовому розміру; 4) змішаний – може в своїй структурі поєднувати попередні елементи.

Залежно від способів сплати судовий збір може сплачуватись готівкою або в безготівковій формі.

Залежно від виду грошової одиниці, що використовується при сплаті: судовий збір, що сплачується в національній валюті та судовий збір, що сплачується в іноземній валюті.

Підсумовуючи викладене вважаємо, що проведений аналіз дозволяє запропонувати авторське визначення судового збору та його класифікацію за обраними критеріями. Також є необхідність у внесенні змін до ст. 4 Закону України «Про судовий збір» виклавши її в іншій редакції, замінивши слова «встановленої законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду» на слова «встановленої на момент подачі відповідної заяви або скарги до суду».

Перспективою подальших наукових розвідок порушених проблем може бути використання отриманих результатів у наступних наукових дослідженнях, зокрема при дослідженні питань додаткових елементів правового механізму судового збору: відсутність нормативного закріплення поняття, видів пільг, механізму їх надання, категорій платників судового збору, яким вони повинні надаватися.

¹ Вишневецька В. О. Правове регулювання державного мита: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. О. Вишневецька; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – С. 7.

² Шелухін М. Л., Зубатенко О. М. Господарське процесуальне право: Навч. посібник у схемах. – К.: Центр навчальної літератури, 2006. – С. 52.

³ Абрамов Н. А. Обновленный Хозяйственный процесс Украины: Учебное пособие (курс лекций) / Н. А. Абрамов. – Учебное пособие, изд. 3-е, обновленное и дополненное. – Харьков: «БУРУН КНИГА», 2011. – С. 89.

⁴ Вишневецька В. О. Правове регулювання державного мита: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. О. Вишневецька; Нац. акад. держ. податк. служби України. – Ірпінь, 2005. – С. 12.

Резюме

У статті досліджуються теоретичні та практичні аспекти правового регулювання судового збору в господарському процесі.

Ключові слова: судовий збір, види судового збору, ставки судового збору.

Резюме

В статье исследуются теоретические и практические аспекты правового регулирования судебного сбора в хозяйственном процессе.

Ключевые слова: судебный сбор, виды судебного сбора, ставки судебного сбора.

Summary

The article deals with theoretical and practical aspects of legal regulation of litigation fees in the economic procedure.

Key words: litigation fee, types of litigation fee, rates of litigation fee.

Отримано 14.11.2011

М. В. САВЧИН

Михайло Васильович Савчин, кандидат юридичних наук, доцент, керуючий справами Рівненського інституту Київського університету права НАН України

ЕКОНОМІЧНА ДЕМОКРАТІЯ ТА ПРАВО НА СВОБОДУ ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Проблема економічної демократії досить рідко згадується у конституційній доктрині й переважно – у компаративному конституційному праві¹. Засади економічної демократії у співвідношенні із правом на свободу підприємницької діяльності у вітчизняному конституційному праві є малодослідженою. Ці питання є предметом дослідження у цивільному² та господарському праві³, які розкривають природу корпоративних прав. Однак ці питання не розкрито комплексно саме з точки зору конституціоналізму, який впливає на зміст і характер поточного законодавства. Сьогодні в Україні спостерігаються неоднозначні процеси в економіці на фоні падіння темпів економічного зростання, недружного поглинання (рейдерства), недобросовісної конкуренції та зростання ролі монополій та олігополій у структурі економічної системи.

Тому метою цього дослідження є розкриття співвідношення економічної демократії та права на свободу підприємницької діяльності на мікро- і макрорівні національної економіки. У першій частині роботи буде розкрито структуру права на свободу підприємницької діяльності та обґрунтовано мікро- і макроструктуру економічної демократії. У другій частині буде розкрито природу корпоративних прав та їх ступінь впливу на стан економічної демократії через забезпечення балансу інтересів їх носіїв та реєстрації корпоративних прав. У третій частині роботи буде проаналізовано основні моделі втручання держави в економічні системи та їх особливості для перехідних систем з урахуванням принципу пропорційності.

Поняття і структура економічної демократії. Права людини як інституціональний компонент економічної системи складають певний нормативний порядок, що зумовлює їх соціальну значущість та відповідні гарантії забезпечення. Р. Алексі зазначає, що з нормативної точки зору права людини мають структуру – носій, адресат та предмет⁴. Права людини мають універсальний характер, з чого випливає те, що будь-які особливі умови їх застосування означають їх обмеження, тобто посягають на сутність їх змісту. На умови реалізації права на свободу підприємницької діяльності впливає його соціальна значущість, оскільки для багатьох вона може обмежуватися реалізацією свободи вибору виду професії.

Носіями права на свободу підприємницької діяльності є приватні особи, тобто фізичні і юридичні особи. Адресатом права на свободу підприємницької діяльності є органи публічної влади, які в силу конституційного положення несуть певні позитивні та негативні обов'язки щодо його забезпечення у залежності від моделі втручання держави в сферу економічної свободи. Предметом права на свободу підприємницької діяльності є ділова активність приватних осіб щодо реалізації ними своїх економічних інтересів через відповідну структуру, правила і процедури економічної системи. Тому такий предмет залежить від структури конкретної національної економічної системи, на яку істотно впливає характер економічної демократії.

Сутнісним змістом демократії є баланс інтересів більшості та меншості, законодавче забезпечення правовими процедурами прийняття політичних рішень. Згідно з принципом демократії у суспільстві забезпечується баланс інтересів більшості й меншості, в механізмі якого інтереси останніх на рівні конституції або органічних законів конкретизується у правах опозиції. Баланс інтересів більшості й меншості впливає із принципу рівності. На думку М. Сейварда, люди володіють однаковою здатністю до самовизначення або до раціональних дій чи планування власного життя⁵.

До економічної демократії можна віднести такі засади: рівність видів власності та гарантії права приватної власності, свобода економічної діяльності, зокрема підприємницької діяльності та вибору професії